

El Colomer, mas germen de l'Ecomuseu del Blat

Jacint Torrents i Buxó

Antropòleg

Professor de la Universitat de Vic. Grup de
recerca Coneixement i Didàctica CODI

La presentació del *Llibre de Tona* del 2015 va tenir lloc el dia 22 d'abril i va anar a càrrec d'un enamorat i estudiós de la vida i el treball a pagès, l'antropòleg Jacint Torrents. Aquest article conté una síntesi de la seva intervenció. Torrents hi exposa els objectius i el contingut del nou Ecomuseu del Blat i com s'ha gestat aquest projecte d'àmbit comarcal a partir de les col·leccions que Joan Lleopart aplegà al mas Colomer al llarg de la seva vida.

EL COLOMER DE TARADELL

El mas Colomer està situat a poca distància del nucli urbà de Tona, a l'extrem més a ponent del municipi de Taradell i abocat al fons del Verinal, veral que pertany majoritàriament al municipi de Tona. Les construccions de la masia són a 650 m d'altitud i se situen a l'extrem de migdia del serrat del Colomer, definit pel torrent del Verinal, a ponent. Aquest corrent estacional d'aigua s'escola per una ampla

Jacint Torrents durant la seva intervenció
(Foto Pla - Arxiu Municipal)

fondalada on hi ha les zones més planeres i de terreny regadiu, amb sòls profunds i on es troben els camps de conreu més fèrtils del mas. L'entorn està definit per petites clapes de bosc de roures, alzines i pins pinyers assentats sobre un relleu ondulat format per terrers, serrats i petits turons de margues aixaragallades. És el paisatge més propi dels flancs de la Plana de Vic, on predominen els espais rurals caracteritzats per masies disperses envoltades per terres de conreu, petits boscos, torrenteres amb pollancredes i turons testimoni en diversos graus d'erosió. Els camps de conreu del mas se situen en un relleu ondulat i formen un bloc compacte al voltant de la masia, tot dibuixant un mosaic de terres de conreu definit per marges, recs, camins i petites clapes de bosc.

Segons Antoni Pladevall, el mas, com molts altres del terme de Taradell, té els orígens entre el segle XI i XII, tot i que les referències escrites no s'iniciïn fins el 1209. La propietat es va originar en un alou pertanyent a la família Malloles, de la petita noblesa de Vic, una propietat inicialment lliure i exempta de tota càrrega i dret senyorial, com consta en un document de l'any esmentat. Es tracta d'un contracte que especifica que Berenguer de Malloles i la seva família estableixen en el mas a Berenguer del Colomer i a la seva esposa Maria i els cedeixen les terres en emfiteusi, o sigui, deixant la terra al pagès perquè la treballi a canvi d'un cens anual i desprenent-se ells del domini útil. Aquesta família, la primera generació coneguda d'habitants del mas, va ser l'inici de la llarga nissaga d'una vintena de generacions que han posseït el mas fins a l'actualitat. Més tard, el domini eminent o superior del mas va passar a beneficiar que la família Malloles va instituir a la catedral de Vic.

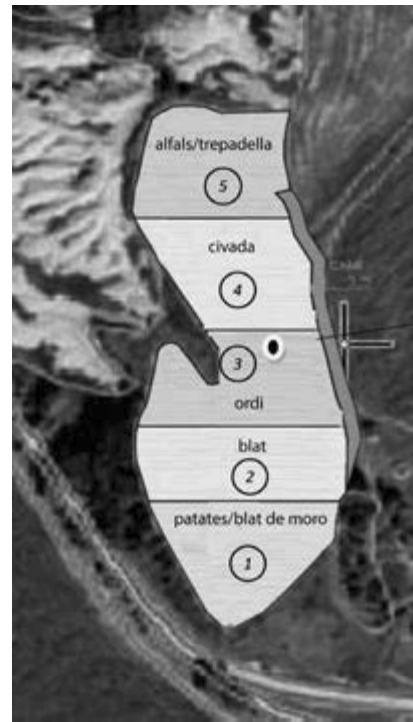
Dins del patrimoni etnogràfic de tipus material del mas Colomer, que abasta el conjunt d'edificacions, d'objectes, de camps de conreu, de boscos, de serrats i de torrenteres que conformen la propietat, destaquen les col·leccions aplegades per Joan Lleopart, propietari del mas, pagès i etnògraf amateur, un conjunt de més de mil peces inventariades en els projectes de l'IPEC¹ que estan distribuïdes en set espais de la casa principal i altres construccions annexes, i altres peces que es conserven però que no han estat inventariades. Aquestes peces es distribueixen per diferents sales o estances del mas:

La sala d'*El Museu del Blat*, situada a l'antic graner, presenta diferents eines exposades seguint l'ordre cronològic del cicle de conreu del blat a la Plana de Vic, així com un diorama il·luminat on es representa la reconstrucció d'una escena de batuda a pota a l'era del mas. És la sala més coneguda, la que ha tingut més difusió i que consta com a museu rural en la *Guia de Museus de Catalunya* (Barcelona 1978), en la *Guia de Museus d'Osona* (1992) i en la *Guia educativa Osona Cultura i Natura* editada anualment pel Consell Comarcal d'Osona.

La sala dels *Cistells*, situada també en una dependència de l'antic graner i iniciada paral·lelament a la sala del Blat, consta de gairebé dues-centes seixanta peces que formen un ampli mostrari de les tècniques de cistelleria adaptades a les funcions més diverses. La col·lecció conté peces pròpies de la comarca d'Osona principalment de cistelleria d'ús agrícola i ramader. Estan fetes amb els materials constructius propis de la zona, el vímet (pelat o sense pelar) i la canya, amb l'ús de les tècniques més usuals. Completen el conjunt algunes miniatures i peces procedents de llocs de la península Ibèrica o d'altres països del món.

La sala d'*Entrada de la casa*, amb el terra de roca viva, conté la tartana familiar, diversos jous de coll i de tost, esquelles, ferradures i objectes relacionats amb la caça.

La sala dels *Carros*, situada en una dependència a la planta baixa, prop de l'antic corral del ramat d'ovelles, guarda diversos carruatges, tres carros d'escala, un dels quals equipat amb vela, un carro de trabuc, una mallorquina i un xarret.

Parcel·lació del camp experimental dels Ametllers al mas Colomer (Font Ecomuseu del Blat)

Les sales de *Selles i guarniments* es troben situades a la planta baixa de la casa, a les antigues corts dels bous i les eugues, i contenen la col·lecció de guarniments de bestiar de peu rodó, fotografies i gràfics explicatius.

La sala d'*Eines agrícoles de tracció animal* aplega diversos tipus d'arades i de relles, una màquina de plantar patates, una màquina d'arrencar patates, una dalladora, un trull, un rascle i un jou de tos pel parell de bous amb tirandes, coixinets, morrions i agullada acompanyat amb un diorama il·luminat on es representa una llaurada amb l'arada brabant, amb els bous tirant junyits de tos.

L'ECOMUSEU DEL BLAT

El concepte d'ecomuseu

Els ecomuseus són institucions que tenen finalitats científiques, educatives i culturals. S'interessen per les comunitats humanes, pels paisatges que habiten i pel patrimoni que han generat i generen, a fi de proposar-ne la valoració i la gestió. Estan concebuts com a eines de participació cívica en el desenvolupament col·lectiu. Són creats amb la col·laboració dels habitants del territori per potenciar el benestar de la comunitat. Estan orientats a preservar la identitat de les persones en relació amb la terra, la manera de viure i els productes

Davantall

propis. Treballen en xarxa per crear un sentit d'identitat comú per mitjà de l'anàlisi del patrimoni integral d'un territori a fi de arribar a conèixer el *sentit del lloc*. Modelen el procés de creació mitjançant la participació democràtica i adopten un model que es pugui ajustar i sigui flexible a les necessitats de la gent que habita el territori. Són originats en comunitats locals i van adreçats a públics diversos, tot buscant posar en valor el *sentit de l'indret*, interpretant el patrimoni *in situ*, i interessant-se pels patrimonis materials i immaterials de les comunitats locals. Consideren que aquests són trets fonamentals per ajudar a les persones a tenir sentit d'orgull del capital social i cultural que conserven.

Ja des dels seus orígens, a la dècada de 1970, els ecomuseus han partit de la recerca, la conservació, la difusió i la restitució del patrimoni integral dels llocs, a fi de participar i incidir en el desenvolupament econòmic i social del territori. N'hi ha nombrosos d'actius arreu del món: a la península Ibèrica n'existeixen més d'una quinzena, en el conjunt d'Europa n'hi ha uns dos centenars i un centenar més de repartits per la resta del món. Tots aquests ecomuseus mostren la diversitat de formes que el model pot adaptar per reflectir les condicions locals i la multiplicitat de finalitats i objectius dels seus

protagonistes. A Catalunya, malauradament, aquest model ha tingut poc seguiment, tot i que són remarcables les propostes que han desenvolupat l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu (1994), amb centre a Esterri d'Àneu, i l'Ecomuseu-Farinera de Castelló d'Empúries (1997), els quals tenen una notable incidència social i ambiental en els entorns que gestionen i custodien².

Creació i objectius de l' Ecomuseu: un museu amb més d'una seu

La idea de crear l'Ecomuseu del Blat va néixer arran de l'estudi etnogràfic del mas Colomer i de les seves col·leccions, amb la mateixa intencionalitat amb què Joan Lleopart les va recollir pacientment³. I per això la sala d'*El Museu del Blat* anteriorment esmentada, que ell va crear, dona nom a la totalitat del projecte d'Ecomuseu del Blat, una iniciativa que recull el concepte d'ecomuseu proposat per Henri Rivière i Hugues de Varine⁴, i que va més enllà del mas Colomer amb l'objectiu de donar lloc a una xarxa de seus de patrimoni rural de la Plana de Vic.

Al llarg de les dues dècades en què el grup de recerca de la Universitat de Vic ha estat treballant en l'estudi del patrimoni rural a la Plana de Vic, s'ha observat una sensibilitat creixent envers la conservació dels espais, dels edificis i de les eines relacionades amb l'ofici de pagès,

Visita d'alumnes d'ESO de l'escola Vedruna de Tona el juny de 2015: estudiant les col·leccions de la sala d'*El Museu del Blat* (Foto Ecomuseu del Blat)

Visita d'alumnes d'ESO de l'escola Vedruna de Tona el juny de 2015. Els nois i noies al camp dels Ametllers (Foto Ecomuseu del Blat)

així com un interès en la restitució de les feines agrícoles dels vells pagesos. Sovint encara amb un caràcter nostàlgic, a Catalunya s'ha ampliat el número de llocs on, de manera festiva, es reproduïxen determinades tasques agràries relacionades amb diversitat de conreus, especialment dels cereals d'hivern. Però més enllà d'aquests aspectes, si voleu folkloristes, el grup de recerca de la Universitat de Vic creu que l'etnografia de l'ofici de pagès a la Plana de Vic ha de contemplar aquesta realitat per plantejar-ne un debat social i museològic més ampli que proposi la preservació de la memòria del patrimoni agrari, especialment el patrimoni gestual de les feines dels camps i del bestiar, per convertir-lo en una eina de futur capaç de garantir la viabilitat de determinades explotacions agràries en un context social on es mostra un interès creixent per noves propostes de l'*agroecologia*.

Durant aquest procés de recerca s'ha fet una reflexió sobre el millor model per donar valor patrimonial al món dels pagesos, dels paisatges, de les masies, de les eines, de les feines i dels sabers acumulats per les anteriors generacions. I és des d'aquesta perspectiva que s'ha acabat concretant el projecte de creació de l'Ecomuseu del Blat, en el qual es contempla la recuperació de la memòria dels sabers dels vells pagesos amb la finalitat que aquests corpus de coneixements puguin convertir-se en el substrat cultu-

ral on s'assentin les innovacions tecnològiques de la indústria agropecuària, tant productives com de transformació d'una comarca de llarga tradició agropecuària. És a dir, potser cal conscienciar la societat d'avui en la necessitat de posar en valor aquests sabers per reconvertir-los en capital humà per a les empreses agroalimentàries i de producció agrària de la comarca, però principalment per convertir-los en un actiu per al desenvolupament del món rural.

L'Ecomuseu vol ser una proposta feta a la societat per recuperar, posar en xarxa i fer visible el ric patrimoni agrari de la Plana de Vic, una terra habitada per gent de fondes arrels pageses, en un paisatge on encara predominen les masies i els camps de conreu, i amb un objectiu clar: vetllar pels patrimonis materials i immaterials relacionats amb l'agricultura, la ramaderia i la vida a pagès, estudiar-los i activar-los en benefici de la comunitat.

Des de l'any 2000 s'ha estudiat amb l'ajuda de fonts orals les eines de pagès dels masos Colomer de Taradell i Soler de Santa Eulàlia de Riuprimer, els carros de l'Alzinar de la Roca i les eines de carreter del taller de can Marxant, de Taradell. Simultàniament s'ha portat a terme una tasca de difusió que ha consistit en xerrades sobre els patrimonis que han estat estudiats i en visites adreçades a públics diversos a

Davantat

aquestes col·leccions. A partir d'aquest embrió s'ha generat el projecte d'Ecomuseu del Blat, un projecte pensat com un equipament dispers connectat en xarxa, que, seguint el fil conductor del cicle de conreu del blat, ha de servir per posar en valor els patrimonis rurals *in situ* i conservar les col·leccions, tot adequant les construccions per fer-les visitables i amb un discurs museogràfic centrat en el món dels pagesos i en diàleg constant amb la societat.

Es tracta d'un projecte transversal i multidisciplinari que abasta diverses àrees del coneixement, que van de l'Etnologia a la Biologia, i que permet projectes de col·laboració amb corporacions municipals i comarcals, entitats del tercer sector, universitats, col·lectius emprenedors, agents turístics i propietaris. Es contribueix, així, a l'articulació del territori. Actualment l'Ecomuseu del Blat ha iniciat les visites guiades a les seus patrimonials, ofereix tallers de res-

Els alumnes d'ESO de l'escola Vedruna de Tona fent observacions al camp dels Ametllers (Foto Ecomuseu del Blat)

titució de les feines del cicle de l'any agrícola, prepara el projecte pedagògic amb la participació de mestres dels centres educatius, recupera llavors tradicionals, localitza i estudia patrimoni material i de memòria oral, i col·labora amb iniciatives naturalistes, d'agricultura social, de millora alimentària, entre d'altres.

EL CAMP DELS AMETLLERS

Porta aquest nom el projecte de restitució del trènit, una sistema de rotació de conreus de la Plana de Vic vigent fins a la mecanització. La rotació de conreus del trènit, introduïda al final del segle XIX, aplicada a les zones fondals de la Plana, consisteix en que, el primer any, en un

camp femat i fangat o bé llaurat amb l'arada de rodes, es planten patates o bé blat de moro de guaret; el segon any se sembren blats; el tercer any, ordis o barreges, i el quart any, civades o bé s'hi planten blats de moro de sobre rostoll. Se sol repetir aquesta rotació dues o tres vegades (cada vuit o dotze anys) i després s'hi sembren farratges que produeixen durant els tres anys següents normalment alfals o trepadella, plantes de la família de les lleguminoses que permeten deixar descansar tres anys la terra, a més d'aportar-hi nitrogen. Sobre aquest camp es pot tornar a començar la roda del cicle de rotació l'any següent, aportant de nou fems i llaurant el camp per poder-hi plantar patates o blat de moro de guaret, com a conreus de primer any.

A l'hora de fer rendir els camps hi intervenien tots els estaments socials, és a dir, amos, masovers, parcers i jornalers posaven tot el seu saber per obtenir bones collites. Un exemple d'aquest esforç transversal de la societat el trobem en l'opuscle de Josep Callís i Marquet de 1936, pensat per fer de text mediador entre propietaris i masovers, que parla de la forma de conrear la terra a la Plana de Vic en relació amb els contractes de masoveria i que hem reelaborat⁵. Seguint el model de rotació del trènit, s'ha creat un corpus de feines i eines que descriuen el cicle del calendari agrícola durant tota la rotació, recollint els diversos conreus de cada etapa del cicle, les feines específiques per a cada conreu, la seva combinatòria en la rotació de les diverses varietats vegetals i les dates de realització pròpies de l'agricultura de la Plana de Vic. Tot aquest treball ha fet possible fer aportacions noves que permeten definir en què consisteix el trènit i ens porten a afirmar que aquesta forma de rotació quadriennal, descrita a l'any 1936 en l'opuscle de Callís, va estar vigent a la Plana de Vic fins al principi de la segona meitat del segle XX.

Amb els coneixements acumulats sobre aquest sistema de rotació, actualment ens trobem immersos en un procés d'experimentació que suposa la restitució del trènit amb finalitats científiques i de difusió. Un projecte iniciat a la tardor de l'any 2010 al camp dels Ametllers del mas Colomer, on s'experimenta en una superfície de dues quarteres de terra dividida en cinc

fulles de la mateixa mesura. En aquest camp, de la mà de pagesos experimentats, es practica el model agrícola d'abans de la mecanització motoritzada de les tasques agrícoles: es torna a conrear la terra utilitzant eines tradicionals per realitzar les feines, manuals o amb l'ajuda de força animal, es reproduïxen gestualitats tècniques específiques de cada feina i es cultiven varietats autòctones sense utilitzar productes industrials. S'està planificant estudis per comparar dos models d'eficiència energètica en la producció d'aliments: el practicat a la Plana de Vic fins a mitjan segle XX amb una agricultura poc mecanitzada i l'actual model dominant, per així poder calcular la despesa energètica que cada model utilitza per obtenir calories en forma d'aliments.

Es tracta d'un camp experimental on les diverses ciències conflueixin per donar l'oportunitat a les noves generacions de veure de prop, practicar i provar d'aprendre les tècniques de cada fase del conreu. El procés queda documentat en imatges, vídeos i registres sonors que permeten revisar el procés anual de conreu i difondre'n les seves particularitats. La restitució del primer any del trènit ha permès contrastar el treball experimental amb les informacions orals i els documents. Aquest projecte, que va acabar la seva primera fase l'any 2013, permetrà verificar la pràctica del model agrícola descrit i fer noves aportacions a l'estudi de l'agricultura de la Plana de Vic al segle XX. En definitiva, oferir una nova via en el procés de recuperació de la memòria etnogràfica de les generacions de pagesos de la Plana de Vic, tot aportant nous elements per a la gestió dels paisatges humans i socials.

Notes

1. Relació dels projectes: 1. Any 2000. *Inventari i documentació de la col·lecció de guarniments d'animals de peu rodó del mas Colomer de Taradell (Osona)*, per encàrrec de l'IPEC dins els projectes de recerca documentació. Entitat promotora: Centre d'Estudis Socials d'Osona. 2. Any 2001. *Inventari i documentació de la col·lecció de cistells del mas Colomer de Taradell (Osona)*, per encàrrec de l'IPEC dins els projectes de recerca documentació. Entitat promotora: Centre d'Estudis Socials d'Osona. 3. Any 2003. *Inventari i documentació de la col·lecció d'eines agrícoles del mas Colomer de Taradell (Osona)*, per encàrrec de l'ACOM de l'AGAUR, i inclòs dins de l'IPEC. Entitat promotora: Centre d'Estudis Socials d'Osona. 4. Any 2005. *Inventari i documentació d'eines agrícoles del mas Soler de Santa Eulàlia de Riuprimer (Osona)*, per encàrrec de l'IPEC dins el projecte de recerca anàlisi (2004-2005) *Feines i eines de pagès, evolució de la tecnologia agrícola a la Plana de Vic (segle XX)*. Entitat promotora: Centre d'Estudis Socials d'Osona. 5. Any 2006: *Eines de carreter del taller de Can Marxant i Carros de l'Alzinar de la Roca. Inventari i documentació de dues col·leccions de patrimoni material de Taradell*. Projecte de recerca documentació de l'IPEC. Entitat promotora: Comissió de Festes de Sant Antoni Abat de Taradell.

2. També són dignes d'esment, per la tasca que porten a terme, encara que no tinguin l'etiqueta d'ecomuseu, el Museu Etnològic del Montseny –La Gabella–, d'Arbúcies, i el Museu de la Vida Rural de l'Espluga de Francolí.

3. TORRENTS, Jacint. "L'ecomuseu del Blat un vell somni d'en Joan del Colomer". *Ausa*. Vic 2004. Vol. 21, núm. 253, pàg.411-428.

4. Per una síntesi del concepte d'ecomuseu i els seus orígens, vegeu: VAINE, Hugues de (2006). "L'ECOMUSEE un mot, deux concepts, mille pratiques" (<http://www.hugues-devarine.eu/img/cms/2006%20Ecomus%C3%A9e.pdf>) (consulta, 15-12-2014). Per a una síntesi de l'evolució dels ecomuseus, vegeu: DAVIS, Peter. *Ecomuseums: a sense of place*. Leicester University Press, Leicester 1999; MONET, Najda – ROIGÉ, Xavier. "Museus a l'aire lliure, ecomuseus i ecomuseus. Evolució i noves perspectives". *Mnemòsine: revista catalana de museologia*. Barcelona 2007, núm. 4, pàg.43-56.

5. CALLÍS I MARQUET, Josep (Galdric). *Les aportacions al contracte de masoveria en el terme municipal de Vich*. Gazeta de Vich, Vic 1936.